

Burchardt, Przemysław

Przegląd treści rękopisów Antidotarium Tomasza z Wrocławia

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 46/3, 133-138

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przemysław Burchardt
(Wrocław)

PRZEGLĄD TREŚCI RĘKOPISÓW *ANTIDOTARIUM* TOMASZA Z WROCŁAWIA

Antidotarium Tomasza z Wrocławia, tytularnego biskupa Sarepty (1297–1378), pomocnika biskupa wrocławskiego Przeclawa z Pogorzeli, będące częścią zbiorczego dzieła *Michi competit*, to traktat o lekach złożonych¹. Po oddanej właśnie do druku części pierwszej *Aggregatum medicinarum simplicium*, przygotowanej przez Jerzego Burchardta, czas na wydanie kolejnego dzieła – *Antidotarium*, które przygotowuję. Rękopisów *Antidotarium* zachowało się siedem², oto ich wstępne porównanie.

Można wyróżnić dwie podstawowe redakcje, różniące się zasadniczo ramową kolejnością tematów. Jedna grupa rękopisów to: wrocławski III F 20, gdański Mar. Q 47 i również gdański Mar. F 238. Druga grupa to: gdański nr 2310 i trzy krakowskie: 805, 823 i 846.

Czternastowieczny wrocławski rękopis z Biblioteki Uniwersyteckiej, dawniej Biblioteki Miejskiej Wrocławia, mógłby uchodzić za podstawę przyszłej redakcji, jest jednak bardzo niepełny³ – a więc gdański rękopis Mar. Q 47, pochodzący z dawnej biblioteki kościoła NMP, datowany na początek XV w.⁴, lepszy do odczytania, posłużył mi jako podstawa pracy dla przyszłego wydania. Kolejność tematów jest w nich taka sama. Mar. Q 47, nie wymieniany w artykule Michaela Sachsa *Thomas medicus Vratislaviensis*⁵, jako jedyny posiada pokaźną liczbę dopisków kursywą – w większości tematów, po receptach będących częścią zasadniczego tekstu, pojawiają się dopiski, dodatkowe recepty, inne warianty będące dopełnieniem danego rozdziału. Skąd pochodzą? Rękopis

Mar. Q 47 był pisany, gdy Tomasz już nie żył. Jak wiemy, innego wydania z dopiskami kursywnymi nie ma. Albo pochodzą one od kogoś z uczniów Tomasa, albo nawet nie należy wykluczać możliwości włączenia ich do podstawowego tekstu z jakichś notatek Tomasa, które od dawna już nie istnieją.

Gdański rękopis Mar. Q 47 nie jest zresztą pod względem treści kompletny. Jako jedyny ma natomiast na początku duży, szczegółowy, alfabetyczny spis treści.

Do pierwszej redakcji należy też późniejszy (XV w.) rękopis Mar. F 238 z dawnej biblioteki kościoła NMP w Gdańsku (obecnie w zbiorach gdańskiej Biblioteki PAN, jak i Mar. Q 47), nie posiadający dopisków kursywnych, do tego niepełny⁶.

Dруга redakcja to rękopisy: miejski z Gdańska, nr 2310 z Biblioteki Miejskiej (obecnie Biblioteka PAN) z XV w.⁷, oraz trzy krakowskie. Jeden (nr 823) jest z XIV w.⁸, a dwa z XV w.⁹ Układ treści jest tu inny, jak w pierwszej grupie redakcyjnej. Rękopis 805 jest właściwie tylko fragmentem dzieła i to zdecydowanie mniejszą częścią całości. Rękopis 823 jest doprowadzony do końca, choć też nie zawiera całej treści traktatu, a nr 846 jest przed końcem urwany.

A oto jak wygląda ramowy układ treści redakcji pierwszej – nie jest on w pełni alfabetyczny – liczy się też pokrewieństwo tematyczne, np. *aquae distillatae* – *decociones*:

- *Praefacio* – przedmowa
- *Causae, quare medicinae simplices componuntur* – przyczyny, dla których sporządza się leki proste
- *Aquae distillatae* – wody destylowane
- *Decociones* – odwary
- *Clareta*¹⁰
- *Clisteres* – lewatywy
- *Electuaria* – powidełka
- *Suppositoria* – czopki
- *De vomitibus* – o wymiotach
- *Medicinae laxativae* – środki przeczyszczające
(w tym także *electuaria laxativa* – powidełka przeczyszczające)
- *Opiatae* – opiaty
- *Yere* (brak odpowiednika w języku polskim, jak i we współczesnej farmakognozji)
- *Pillule* – pigułki (do ich części doprowadzony jest wrocławski rękopis III F 20, a trochę dalej na tym hasle kończy się gdański Mar. F 238)
- *Emplastra* – plastry
- *Epithima* – okłady
- *Unguenta* – maści
- *Sirupi* – syropy

Redakcja pierwsza nie jest kompletna. Brakuje w niej pewnych środków, które znajdziemy w redakcji drugiej. Wniosek: musiała istnieć wcześniejsza, kompletna redakcja w XIV wieku (przypuszczalnie redakcja samego autora, w której znajdowały się one i przeszły do późniejszej).

A oto ramowy układ redakcji drugiej:

– *Praefacio*

– *Causae, quare medicinae simplices componuntur*

– *Aquae distillatae*

Dalej inna kolejność, jak w redakcji pierwszej. Pojawiają się trzy krótkie rozdziały, których w niej nie było:

– *Caput purgium* – oczyszczanie głowy (chodzi o udrożnienie uszu, gardła i nosa)

– *Pessaria* – pesaria (krążki maciczne)

– *Colliria* – maści do oczu

Dalej następują:

– *Clareta*

– *Clisteres*

– *Decociones*

Widzimy więc, że spis ma charakter bardziej alfabetyczny, np. *decociones* są po *clisteres* – pod literą D, a nie obok pokrewnych do pewnego stopnia *aquae distillatae*. Nie jest to jednak spis w pełni alfabetyczny, *vide pessaria*, znajdujące się w ramach litery C. Dalej następują:

– *Electuaria* (Ms. 2310 ma jednak mniej haseł)

Rękopisy krakowskie i gdański Ms. 2310, czyli cała druga redakcja, mają cały spis *electuariów*. Rękopis krakowski 805 jest urwany już na *electuariach*. Dalej następują:

– *Emplastra*

– *Epithyma*

– *Medicinae laxativae*

Tu wchodzi też dodatkowa grupa *electuariów* – *electuaria laxativa*, która ma w redakcji drugiej swój osobny spis. Dalej następują:

– *Opiatae*

– *Pillulae*

– *Pulveres* (tu kończy się krakowski rękopis 846).

Opiatae, pillulae i *pulveres* są też opuszczone w krakowskim rękopisie 823.

Potem następują:

– *Sirupi*

– *Suppositoria*

– *Trocisci*

– *Unguenta*

Do końca w redakcji drugiej są więc doprowadzone gdański Ms. 2310 i krakowski Ms. 823.

W celu uporządkowania dodajmy jeszcze, że datacja rękopisów nie zawsze jest precyzyjna. W redakcji pierwszej przedstawia się ona następująco:

Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka III F 20 – XIV w.¹¹

Gdańsk, Biblioteka PAN, Mar. Q 47 – wczesny XV w.¹²

Gdańsk, Biblioteka PAN, Mar. F 238 – XV w.¹³

A w redakcji drugiej:

Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Ms. 805 – po 1436 r. Sprawdzone na podstawie identyfikacji znaku wodnego Briqueta wykorzystanej w katalogu rękopisów BJ.¹⁴

Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Ms. 823 – po 1380 r. lub nawet po 1394 r. Sprawdzone na podstawie identyfikacji znaków wodnych Piekosińskiego, Briqueta, Piccarda, wykorzystanych w katalogu rękopisów BJ.¹⁵

Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Ms. 846 – 1406 r.¹⁶

Gdańsk, Biblioteka PAN, Ms. 2310 – 1467 r.¹⁷

Przypisy

¹ Paweł C z a r t o r y s k i : *Higiena wedle Tomasza z Wrocławia. Przedmowa* W: Jerzy B u r c h a r d t : *Higiena wedle Tomasza z Wrocławia*. Warszawa 1997 s. IX.

² Jerzy B u r c h a r d t : *Higiena wedle Tomasza z Wrocławia*, aneks. s. 191–192.

³ *Katalog rękopisów. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu*. Opr. Willi G e b e r i i in., manuskrypt w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. T. VII, III F 1–30, s. 46.

⁴ *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek gefertigt und herausgegeben im Auflage der Städtischen Behörden*. Bd V Teil 5: *Die Handschriften der Kirchenbibliothek von St Marien in Danzig*, bearb. von Otto G ü n t h e r . Danzig 1921, s. 548.

⁵ Michael S a c h s : *Thomas medicus Vratislaviensis: Leben und Werk des Breslauer Priesterarztes Thomas, Titularbischofs von Sarepta (1297–1378)* W: *Würzburger medizinhistorische Mitteilungen*. Bd 16. Würzburg 1997.

⁶ *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*. Bd V Teil 5 s.250.

⁷ *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*. Teil 3, bearb. von Otto Günther, Danzig 1909 s. 243.

⁸ *Catalogus Codicum Manuscriptorum Medii Aevi Latinorum Qui In Bibliotheca Jagellonica Asservantur*. Vol. VI, Cracovia 1996 s. 278.

⁹ Tamże s. 186, 363. Michael S a c h s , dz.cyt. s. 47.

¹⁰ Pojęcie dziś już niejasne. Chodzi o leki sporządzane na miodzie lub słabym winie. Według samego Tomasza: *Claretum vero vocant, quod fit de speciebus aromaticis melle et vino albo et claro, vel vino rubeo clarum et parvam rubedinem habentem*, Thomas de Vratislaviae, *Antidotarium*, Mar. Q 47, 23 verso.

¹¹ *Katalog rękopisów. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. T. VII, III F 1–30 s. 46; Michael Sachs, dz.cyt. s. 47.*

¹² *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek. Bd. V Teil 5 s. 548.*

¹³ Tamże s. 250.

¹⁴ *Catalogus Codicum Manuscriptorum Medii Aevi Latinorum Qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae Asservantur. Vol. VI Cracovia 1996 s. 186.*

¹⁵ Tamże s. 278 n.

¹⁶ Tamże s. 363.

¹⁷ *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek, Teil 3 s. 243.*

